

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ,
ДЕТЕКТИВНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ, ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРЕВЕНТИВНІ ПРАКТИКИ

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.
Спеціальність – 081 «Право»*

Одеса
Фенікс
2021

*Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 1 від 21 вересня 2021 року).*

Автори:

Аркуша Лариса Ігорівна, завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Федчун Наталія Олександрівна, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Дикий Олег Вікторович, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Загородній Ігор Вікторович, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук;

Д'ячкова Марія Олегівна, завідувач відділу аспірантури та докторантури Національного університету «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук.

Рецензенти:

Балобанова Дар'я Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ;

Цехан Дмитро Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Аркуша Л. І.

К 82 Кримінологічні теорії, емпіричні дослідження та превентивні практики : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун, О. В. Дикий, І. В. Загородній, М. О. Д'ячкова ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2021. – 49 с. – Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/16149>, <https://doi.org/10.32837/11300.16149>

ISBN 978-966-928-778-6

В навчально-методичному посібнику висвітлені сучасні теоретико-методологічні тенденції кримінологічної науки, а саме: гносеологічні, онтологічні та праксеологічні аспекти теорій злочинності на сучасному етапі розвитку кримінологічної науки та з точки зору історичної ретроспективи; провідні методи, техніки та напрямки сучасних кримінологічних досліджень; стратегії протидії злочинності та шляхи впровадження превентивних заходів у практику кримінальної юстиції

У посібнику наводяться скорочені тексти лекцій, плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, перелік навчальних тем та питань для підсумкового контролю знань та вмінь. Зібрано перелік спеціальної літератури та Інтернет-ресурсів, корисних для продукування нових ідей, релевантних потребам превентивної діяльності. Розраховано для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (денної, вечірньої та заочної форми навчання) Національного університету «Одеська юридична академія» за спеціальністю 081 «Право».

УДК 343.9 (073)

ISBN 978-966-928-778-6

© Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун, О. В. Дикий, І. В. Загородній, М. О. Д'ячкова, 2021

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна **«Кримінологічні теорії, емпіричні дослідження та превентивні практики»** призначена для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (денної, вечірньої та заочної форми навчання) Національного університету «Одеська юридична академія» за спеціальністю 081 «Право»..

Актуальність навчальної дисципліни. Наразі проблема злочинності набула планетарного значення. Користуючись розвитком сучасних технологій, транспортних комунікацій та можливостями нелегального переказу грошових коштів, сучасні світові злочинні угруповання, за оцінками експертів ООН, отримують до одного трильйону доларів щорічного прибутку від злочинної діяльності. Постійно зростаюча злочинність загрожує безпеці громадян та їх родин, підриває основи демократії та соціальної справедливості у суспільстві, слугує знаряддям перерозподілу національного доходу, підриваючи економіку кожної держави. В таких умовах дослідження можливостей та потенціалу застосування сучасних теорій причин злочинності та методик кримінологічних досліджень у практику правоохоронних органів з метою підвищення ефективності превентивної діяльності та протидії злочинності є вельми значущим.

Мета навчальної дисципліни. Метою вивчення навчальної дисципліни «Кримінологічні теорії, емпіричні дослідження та превентивні практики» є формування уявлення про сучасні теоретико-методологічні тенденції кримінологічної науки та розвиток компетентності для продукування нових ідей, релевантних потребам превентивної діяльності.

Внаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти буде здатним продемонструвати такі **результати навчання**:

- застосувати сучасні інформаційні технології для пошуку, обробки та організації наукової інформації основних положень сучасних кримінологічних теорій;
- інтерпретувати сучасні гуманітарні дискурси та основні положення сучасних кримінологічних теорій;
- розробляти та застосовувати наукову методологію дослідження кримінологічнозначущих проблем;
- виділяти особливості сучасних загальнотеоретичних концепцій у сфері протидії злочинності;
- продемонструвати інтегральне розуміння закономірностей та тенденцій розвитку кримінологічної науки та превентивної діяльності;
- пояснювати та інтерпретувати різні прояви правової ідеї та сучасних кримінологічних теорій;

- демонструвати глибинне розуміння доктрини прав людини, людиномірності та людиноцентризму, правової політики та способів реалізації правових приписів;
- розв'язувати наукові проблеми на основі досягнень сучасної кримінологічної політики;
- визначати організаційно-правові прогалини, проблеми превентивного впливу на злочинність та пропонувати шляхи їх вирішення;
- пояснювати фундаментальні аспекти правової реальності та засади і завдання функціонування кримінального, кримінально-виконавчого права;
- розкривати та застосовувати міждисциплінарні знання та творчі здібності до формування нових наукових ідей релевантних потребам превентивної діяльності;
- співвідносити європейську правову традицію з особливостями функціонування сучасного українського кримінального, кримінально-виконавчого права;
- концептуалізувати відомості про вітчизняну правову традицію та поширювати ідеї оновлення в українському кримінальному та кримінально-виконавчому праві;
- узагальнювати закономірності розвитку української юриспруденції з точки зору поєднання в ній теоретичних концепцій та юридичної практики з подальшим формуванням відповідних концепцій щодо особливостей кримінального та кримінально-виконавчого права;
- розробляти та демонструвати презентації результатів наукового дослідження сучасних кримінологічних теорій та превентивних практик;
- інтегрувати знання і вирішувати комплексні дослідницькі задачі, пов'язані з загальнотеоретичними та практичними аспектами кримінології, кримінального та кримінально-виконавчого права;
- удосконалити існуючі філософсько-правові, теоретичні та практичні концепти, конструкти та кримінологічні теорії;
- адаптувати наукові здобутки та навички наукового обґрунтування до формування пропозицій щодо вдосконалення сфери кримінального права, кримінології, превентивного впливу на злочинність.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДІСЦИПЛІНИ

Тема 1. Взаємозв'язок кримінологічних теорій, досліджень та практики протидії злочинності

1. Сучасний стан та проблеми кримінологічної діяльності
2. Епістемологічні, онтологічні та методологічні аспекти кримінологічних досліджень
3. Кримінологічна таксономія. Критерії аналізу та оцінки кримінологічних теорій
4. Кримінологічна доктрина та практика кримінальної юстиції: пошук релевантності

Тема 2. Неопозитивістські кримінологічні теорії

1. Загальний огляд неопозитивізму в кримінології
2. Теорія соціального зв'язку Т. Хірші
3. Теорія колективної ефективності Р. Семпсона
4. Теорія ситуативних дій П. Вікстрьома
5. Теорія життєвого курсу Дж. Лауба та Р. Семпсона
6. Теорія рутинної активності Л. Коена та М. Фелсона
7. Теорія делінквентного дрейфу Д. Матци

Тема 3. Конструктивістські кримінологічні теорії

1. Конструктивізм в кримінології: загальні риси
2. Моральна паніка та стани заперечення (С. Коен). «Образ» злочинності
3. «Зелена» кримінологія (кримінологія оточуючого середовища)
4. Культуральна кримінологія: Дж. Феррел, К. Хейворд, Дж. Янг

Тема 4. Постмодерністські кримінологічні теорії

1. Загальна характеристика постмодерністських теорій. Критична кримінологія
2. Лівий реалізм. Квадрат злочинності Дж. Янга
3. Конститутивна кримінологія (С. Генрі та Д. Мілованович)
4. Миротворча кримінологія (Р. Куїнні, Х. Пепінські)

Тема 5. Сучасні вітчизняні кримінологічні теорії

1. Особливості генези вітчизняної кримінології
2. Соціальний натуралізм в кримінології (О.М. Костенко)
3. Інституціональна теорія криміналізації суспільства В.М. Дрьоміна
4. Віктимологічні погляди В.О. Тулякова

5. Міжнародна кримінологія (Н.А. Зелінська, В.Ф. Антипенко)
6. Економічна кримінологія (В.М. Попович та ін.)

Тема 6. Практична кримінологія. Основи превентивної діяльності

1. Практична кримінологічна діяльність: напрямки та сфери
2. Аналітична діяльність. Кримінологічний профайлінг
3. Основи кримінологічного прогнозування
4. Основи кримінологічного планування
5. Основи кримінологічної експертизи
6. Об'єкти, принципи та завдання превентивної діяльності

Тема 7. Сучасні превентивні практики

1. Моделі та рівні протидії злочинності. Вплив глобалізаційно-локалізаційних процесів
2. Позитивні практики організаційного забезпечення протидії злочинності. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю
3. Особливості ситуативного попередження злочинів
4. Особливості індивідуальної профілактичної діяльності
5. Віктимологічні аспекти протидії злочинності

Тема 8. Пунітивний вплив на злочинність у країнах світу: порівняльний аналіз

1. Кримінальна юстиція та криза покарання. Кримінологічні та пенітенціарні аспекти кримінальної відповідальності
2. Тенденції застосування покарань у країнах світу
3. Стандарти прав людини у пенітенціарній практиці. Огляд рішень ЕСПЛ
4. Постпенітенціарні альтернативи: ресоціалізація vs рецидив. Зворотний вплив застосування покарань на злочинність

Тема 9. Методика емпіричного дослідження у кримінології

1. Основи проектування кримінологічного дослідження
2. План та програма кримінологічного дослідження
3. Джерела кримінологічної інформації
4. Кількісний та якісний аналіз даних. Застосування новітніх технологій
5. Основні проблеми здійснення дослідження та шляхи їх вирішення

Тема 10. Презентація, апробація та імплементація результатів кримінологічного дослідження

1. Презентація результатів кримінологічного дослідження. Публікаційна етика
2. Огляд спеціалізованих кримінологічних видань
3. Кримінологічні співтовариства. Наукова апробація дослідження
4. Імплементація результатів кримінологічного дослідження. Законодавчі ініціативи та акти впровадження

ТЕМАТИЧНИЙ ВИКЛАД ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Мета вивчення

Отримати уявлення про структуру, особливості та призначення навчальної дисципліни; сформулювати розуміння необхідності забезпечення діалектичної єдності та відповідності між результатами кримінологічного дослідження, сконструйованими на їх основі теоретичними положеннями та організаційно-правовим забезпеченням превентивної діяльності.

Основний зміст

Кримінологічна діяльність зосереджена на теоретичній та праксеологічній складових, що реалізуються у наступних функціях кримінології: описова, пояснювальна, прогностична, перетворювальна та «сигнальна».

Лавиноподібні криміногенні процеси, криза кримінальної юстиції та водночас модернізаційні прагнення України актуалізують потребу в якісній кримінологічній інформації, вимагають цілеспрямованого переосмислення прикладного потенціалу кримінологічної науки та посилення її службової ролі.

Кримінологічні дослідження повинні фокусуватися на виробленні оптимальних проактивних стратегій протидії процесам криміналізації та поданні належного обґрунтування для прийняття відповідних управлінських рішень. Практична орієнтованість кримінологічних розробок та логіко-семантична якість текстів підвищуватиме попит на них з боку осіб, відповідальних за формування результативної політики, включаючи правотворчість, правореалізацію та превентивну практику.

Негативна тенденція перетворення кримінології на предмет лінгвістико-термінологічної полеміки вузькопрофільних спеціалістів, з одного боку, та предмет маніпулювання даними про злочинність публіцистами, з іншого, повинна і може бути нівельована завдяки формуванню відносно усталеного тезаурусу кримінології, підвищення та дотримання вимог до технології продукування кримінологічних даних.

Масив накопичених кримінологічних знань та необхідність їх наукового впорядкування диктує наступні **вимоги до кримінологічного тезаурусу**:

1) **інструменталізація** (кримінологія не повинна бути наукою про дефініції, а кримінологічні знання – самоціллю та самоцінністю, кримінологічний

тезаурус є необхідним, але проміжним інструментом соціального контролю та забезпечення кримінологічної безпеки);

2) *технологічність* (використання досягнень новітніх технологій та наукового прогресу, наприклад, сучасних пакетів аналізу якісних даних для отримання, обробки та інтерпретації інформації, і, як результат, концептуалізації інформаційних одиниць) та забезпечення користування системою);

3) *професіоналізація та адресність* (передбачає розробку кримінологічного тезаурусу з урахуванням характеристик та суб'єктів спеціалізованого попиту на кримінологічну інформацію; розвиток (не)/автоматизованих методик верифікації валідності інформації);

4) *динамічність* (тільки «живий» кримінологічний тезаурус є актуальним; іншими словами знаходиться у постійному русі відносно змін кримінальної реальності, фактів, їх контексту та потреб практики).

Масив кримінологічних надбань та наукових розробок потребує систематизації – **кримінологічної таксономії**. В свою чергу забезпечення якості кримінологічних досліджень здійснюється через наступні критерії аналізу та оцінки концепцій/теорій:

- дослідження основних положень;
- визначення типу та рівня;
- аналіз онтологічних та епістемологічних аспектів;
- оцінка методології дослідження, використаних емпіричних даних;
- визначення наукової цінності;
- визначення універсальності (сфера «охоплення»);
- оцінка ефективності при впровадженні в практику;
- пошук пов'язаних теорій та оцінка їх взаємодії.

Основні проблеми: забезпечення реверсивного діалогу науково-теоретичних розробок, підкріплених належними емпіричними дослідженнями та практики протидії злочинності; зловживання правом; гібридність (подвійні стандарти кримінальної юстиції, ручне управління, «телефонне право»); інфляція законодавства; політизованість боротьби зі злочинністю; віджилантизм; маніпулювання свідомістю.

Література

1. Бесчастний В, 'Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні' (дис д-ра юрид наук Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018).
2. Василевич В, *Кримінологічна політика України* (Нац. акад. внутр. справ 2020) 9-29.

3. Кулик О, 'Прогнозування злочинності в Україні: нормативно-правовий аспект' (2017) 4 Наука і правоохорона 179.
4. Bottoms A, 'The Relationship between Theory and Empirical Observations in Criminology' in King R and others (eds), *Doing Research on Crime and Justice* (Oxford University Press 2008) 75.
5. Wikstrom P-O, 'In Search of Causes and Explanations of Crime' in King R and others (eds), *Doing Research on Crime and Justice* (Oxford University Press 2008) 117.

Питання практичного заняття

1. Сучасний стан та проблеми кримінологічної діяльності.
2. Епістемологічні, онтологічні та методологічні аспекти кримінологічних досліджень.
3. Кримінологічна таксономія. Критерії аналізу та оцінки кримінологічних теорій.
4. Кримінологічна доктрина та практика кримінальної юстиції: пошук релевантності.

Тема 2

НЕОПОЗИТИВІСТСЬКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень теорій; сформувати розуміння онтологічних та епістемологічних аспектів теорій, використаних методів дослідження; здобути навички пошуку та підбору відповідних конкретній теорії кейсів та впровадження у практику.

Основний зміст

Спираючись на досягнення Чиказької школи соціології, Р. Семпсон стверджує, що рівень злочинності на рівні громад залежить від конкретних характеристик, і зокрема «*колективної ефективності*».

У 1969 році американський кримінолог Т. Хірші у праці «Причини делінквентності» висловив свої ідеї щодо причин делінквентності, які в кримінології існують і нині як *теорія соціального зв'язку* (Social Bond Theory – SBT). Сутність цієї теорії полягає в тому, що «...людина вільна вчиняти делінквентні акти, оскільки її зв'язки з конформним порядком пошкоджені». Т. Хірші виділяє чотири взаємопов'язаних елементи соціального зв'язку: 1) відданість (attachment); 2) зобов'язання (commitment); 3) участь (involvement); 4) віра (belief).

Основні положення SBT:

1) виникнення протиправності та злочинності є результатом послаблення чи розриву зв'язків, існуючих у людини з суспільством або з його групою;

2) усі люди є потенційними правопорушниками, яких стримує від вчинення делінквентних дій страх перед можливістю втратити добрі стосунки з батьками, друзями, сусідами, колегами по роботі, рідними через вчинені ними карані діяння та неможливість налагодити добрі відносини в майбутньому;

3) зникнення соціальних зв'язків і реагування на претензії оточуючих підштовхує людину до девіантної та злочинної поведінки.

Сутність соціального зв'язку в SBT полягає в наступному: соціальні зв'язки не зменшують рівень злочинної мотивації, а тільки зменшують імовірність того, що особа піддається цій мотивації.

П.-О. Уікстрьом і К. Трайбер вважають, що категорію «самоконтроль» більш доречно аналізувати як ситуаційне поняття, ніж як індивідуальну властивість. Тому, на їхню думку, індивідуальна спроможність застосування самоконтролю є результатом взаємодії між можливостями особи діяти (персональна властивість) та навколишнім середовищем особи. І, отже, стабільність і зміни в персональній здатності застосовувати самоконтроль залежать не тільки від стабільності чи змін у можливостях особи діяти (персональна властивість), але і від стабільності чи змін у навколишньому середовищі, в якому особа діє.

Крім того, здатність застосовувати самоконтроль є важливим фактором виникнення події злочину у випадку, коли особа розглядає можливість вчинити чи не вчинити злочин. Саме ситуаційний підхід, який пропонується застосовувати при аналізі категорії самоконтроль, і ліг в основу теорії причин злочинності, розроблену П.-О. Уікстрьомом, – *теорії ситуаційної дії*.

Література

1. Є Скулиш та С Нежурбіда, 'Теорії контролю як «соціально процесні» теорії причин злочинності: аналіз вихідних положень' (2014) 1 Часопис Київського університету права 274.
2. R Sampson, 'The Theory of Collective Efficacy' *In Great American City: Chicago and the Enduring Neighbourhood Effect* (University of Chicago Press 2012).
3. P-O Wikstrom and others, 'Situational Action Theory and It's All about Interactions' *In Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime* (Oxford University Press 2012) 7 and 405.
4. R Sampson and J Laub, 'A Life-Course View of the Development of Crime' (2005) 602 (1) *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 12.
5. R Clarke and M Felson, 'Routine Activity and Rational Choice' (1993) 5 *Advances in Criminological Theory* 1.

Питання практичного заняття

1. Загальний огляд неопозитивізму в кримінології.
2. Теорія соціального зв'язку Т. Хірші.
3. Теорія колективної ефективності Р. Семпсона.
4. Теорія ситуативних дій П. Вікстрьома.
5. Теорія життєвого курсу Дж. Лауба та Р. Семпсона.
6. Теорія рутинної активності Л. Коена та М. Фелсона.
7. Теорія делінквентного дрейфу Д. Матци.

Практичне завдання

Група неповнолітніх 14-16 років, які проживають та спільно проводять дозвілля в одному із районів м. Одеса, характеризуються девіантною поведінкою. Підлітки не систематично відвідують навчальні заклади, вживають алкоголь, палять у громадських місцях, малюють графіті на приватних помешканнях, вчиняють дрібне хуліганство, про що власники помешкань та жителі району неодноразово повідомляли місцеву поліцію. Історія була описана ЗМІ, що додало справі резонансу.

Проаналізуйте ситуацію з позицій сучасних кримінологічних теорій. Запропонуйте спільний план дій для органів влади, поліції та громади.

Тема 3

КОНСТРУКТИВІСТСЬКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень теорій; сформувати розуміння онтологічних та епістемологічних аспектів теорій, використаних методів дослідження; здобути навички пошуку та підбору відповідних конкретній теорії кейсів та впровадження у практику.

Основний зміст

«Моральна паніка» С. Коеном пояснюється наступним чином:

- по-перше, щось чи хтось сприймається та визначається як загроза соціальним нормам та інтересам громади чи суспільства в цілому;
- по-друге, засоби масової інформації та члени громади зображають загрозу спрощеними, символічними способами, які швидко стають впізнаваними для широкої громадськості;

- по-третє, широке занепокоєння громадськості викликає те, як інформаційні ЗМІ зображують символічне представлення загрози;

- по-четверте, влада та політики, які реагують на загрозу, будь то реальною чи сприйнятою, новими законами чи політикою;

- на останньому етапі моральна паніка та подальші дії влади приводять до соціальних змін у громаді.

Таке розуміння критикувалося вченими за недостатню теоретичну обґрунтованість, за спрощене розуміння складних процесів медіа-репрезентацій та їх суспільного сприйняття.

С. Коен описав типовий механізм формування моральної паніки через ЗМІ: популяризація проблеми → надання публічності → створення ефекту «інфекції», що сприяє поширенню чуток → сприяння програванню «девіантів».

К. Рей Джеффри дослідив роль оточуючого середовища у злочині, та запропонував ряд стратегій зменшення злочинності шляхом модифікації оточуючого середовища – **«екологічна кримінологія»**.

Теорії екологічної кримінології відіграють важливу роль у розумінні моделей злочинності. Так, технологія картографування злочинів дозволяє правоохоронним органам збирати дані, що точно визначатимуть географію інцидентів в межах географічного району. До інших практичних застосувань екологічної кримінології належить географічне профілювання, що виходить з ідеї, що злочинці враховують географічні фактори, вирішуючи, де вчинити злочини.

Д. Гарланд, продовжуючи лінію М. Фуко та досліджуючи роль влади у визначенні стратегії соціального контролю, пов'язує соціальні зміни останніх десятиліть, які сконцентровані у змінюваній культурі, нові виклики для середнього класу (*middle class*), що зазнає страху перед злочинністю (*fear of crime*), з суперечливою політикою влади – **«культуральна кримінологія»**.

З одного боку, це адаптивна стратегія (*adaptive strategy*) з пріоритетами превенції і партнерства (різновидом є концепція *community policing*, в якій поліція представлена як сервісна служба, яка утримується на гроші платника податків і покликана надавати послуги населенню щодо захисту від злочинів). З іншого боку, стратегія «суверенного» повновладного державного контролю (*sovereign state strategy*) і жорсткого, «експресивного» (*expressive*) покарання.

Культуральну кримінологію розвивають Дж. Янг, а також Дж. Феррел, К. Хейворд та ін. У найзагальнішому вигляді культуральна кримінологія полягає в розумінні злочинності та контролю над нею в контексті культури, сприйняття злочинності й суб'єктів контролю як культуральних продуктів, створених конструкцій (*creative constructs*).

Тенденціями сучасної культури, які тягнуть кримінологічно значущі наслідки, є фрагментаризація суспільства зі збільшенням числа субкультур, поглиблення

соціально-економічної нерівності, консюмерізація цінностей і моралі («суспільство споживання»), динамічність переміщення людей в просторі (відповідно – змішання культур), посилення репресивної свідомості (перш за все – середнього класу), репресивність влади.

Питання практичного заняття

1. Конструктивізм в кримінології: загальні риси.
2. Моральна паніка та стани заперечення (С. Коен). «Образ» злочинності.
3. «Екологічна» кримінологія (кримінологія оточуючого середовища).
4. Культуральна кримінологія: Дж. Феррел, К. Хейворд, Дж. Янг.

Практичне завдання

З огляду на події та процеси останніх десятиліть, що пов'язані зі злочинністю, до яких із них Ви могли б застосувати вислови «моральна паніка» та «стани заперечення»?

Підберіть хоча б по одному прикладу до кожного з висловів та обґрунтуйте свій вибір.

Література

1. І Битюк, 'Механізм формування моральної паніки в період суспільно-політичної кризи (на прикладі анексії АР Крим)' (2015) 1 Образ 66.
2. Р Комісарчук, 'Конструктивізм в криміналістиці' (2019) 3 Приватне та публічне право 116.
3. Нікі Ліза Коул, 'Соціологічне розуміння моральної паніки' (Socmedarch, October 2021) <<http://uk.socmedarch.org/moral-panic-3026420-2978>> дата звернення 20 Вересень 2021.
4. Т Wyatt, Р Beirne and N South, 'Guest editors' introduction: Green Criminology Matters' (2014) 3(2) International Journal for Crime, Justice and Social Democracy 1.
5. К Hayward, 'Five Spaces of Cultural Criminology' (2012) 52(3) The British Journal of Criminology 441.

Тема 4

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень теорій; сформувати розуміння онтологічних та епістемологічних аспектів

теорій, використаних методів дослідження; здобути навички пошуку та підбору відповідних конкретній теорії кейсів та впровадження у практику.

Основний зміст

Основні положення *постмодерну* у кримінології:

- критичне ставлення до попередніх кримінологічних уявлень, в тому числі детермінізму (значний внесок у чому наукового напрямку критичної (радикальної) кримінології), загальний скептицизм до потенціалу наукового пізнання дійсності;

- відсутність явно домінуючих концептів, більш виражена еклектичність досліджень, але разом з тим використання синтезу наукових знань, що забезпечує міждисциплінарність;

- комплексність методології досліджень, активне запозичення методів сучасних природних наук (теорії хаосу, катастроф, біономіка, синергетика, квантова механіка), оновлення методології, формування гібридної техніки;

- пошук мірила норми та девіації; релятивізм та конвенційність у визначенні злочинності; але поряд з цим прагнення об'єктивізації оцінки деструктивності вчинків (зокрема, за рахунок визначення злочинних наслідків та виміру шкоди);

- компаративізм: на відміну від модерну із «західно- або східноцентричними» пріоритетами кримінологічних досліджень, більш широке звернення до порівняльних досліджень злочинності різних суспільних формацій та географічних територій, зумовлене глобалізаційними процесами;

- критика традиційних засобів та інститутів соціального контролю, визнання неспроможності систем кримінальної юстиції у досягненні декларованих превентивних цілей;

- прагматичність (орієнтованість на вирішення реальних практичних проблем).

«Радикальна» (критична) кримінологія (Я. Тейлор, П. Уолтон, Дж. Янг).

Злочин визначається як заподіяння соціальної шкоди. Правопорушник розглядається як подвійна жертва – суспільства і кримінальної юстиції. Остання критикується як відображення існуючого панування.

Важливим криміногенним (взагалі «девіантогенним») фактором є нерівність можливостей, властива сучасному капіталістичному суспільству. Нерівність можливостей в свою чергу є результатом нерівності класового, статевого або етнічного значення.

У цих умовах люди більш-менш свідомо роблять вибір, який може виявитися злочинним (девіантним) – «соціальна психологія злочинності». Але можливість вибору належить не тільки індивіду, а й суспільству (державі), яке може криміналізувати ту чи іншу поведінкову реакцію і затаврувати її діяча – «соціальна психологія громадської реакції».

Суть **конститутивної кримінології** полягає в тому, що злочинність і контроль над нею не можуть бути відокремлені від загального структурного і культурного контексту, в якому вони продукуються. Злочинність – інтегральна частина тотального продукту суспільства, частина культури. Тому кримінологічний аналіз

злочинності повинен здійснюватися в загальній соціальній картині, нарівні з іншими складовими суспільства. Злочин – соціально сконструйована категорія. «Право – це гральний будинок влади, злочин – їх мишоловка» (С. Генрі, Д. Мілованович).

У сучасних індустріальних країнах зло групується навколо наступних відмінностей: економічних (клас, власність), політичних (влада, корупція), морально-етичних, прав людини, соціального статусу (статус, престиж, нерівність), психологічного стану (безпека, благополуччя існування), самореалізації / актуалізації, біологічної цілісності тощо.

Характерним проривом у розвитку кримінології цього періоду стало впровадження здобутків *кримінологічної теорії у практику* запобігання та попередження злочинності.

Питання практичного заняття

1. Загальна характеристика постмодерністських теорій. Критична кримінологія.
2. Лівий реалізм. Квадрат злочинності Дж. Янга.
3. Конститутивна кримінологія (С. Генрі та Д. Мілованович).
4. Миротворча кримінологія (Р. Куїнні, Х. Пепінські).

Практичне завдання

Скласти таблицю основних положень теорій постмодернізму у кримінології та відповідних критичних зауважень.

Література

1. В Міхайленко та Ю Нікітін, 'Історія кримінологічної науки' в Нікітін Ю та ін (ред), *Кримінологія* (2-ге вид Право 2018) 33.
2. В Тимошенко та В Шакур, *Теоретичні основи кримінології* (Юрінком Інтер 2021).
3. S Henry and D Milovanovic, 'Constitutive Definition of Crime: Power as Harm' in Henry S and Lanier M (eds), *What is Crime? Controversies over the Nature of Crime and What to Do about It* (Rowman and Littlefield 2001) 165.
4. P Klenowski, 'Peacemaking criminology: etiology of crime or philosophy of life?' (2009) 12(2) *Contemporary Justice Review* 207.
5. J Moloney, 'Peacemaking Criminology' (2009) 5 *Undergraduate Review* 78.

Тема 5

СУЧАСНІ ВІТЧИЗНЯНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень теорій; сформулювати розуміння онтологічних та епістемологічних аспектів теорій, використаних методів дослідження; здобути навички пошуку та підбору відповідних конкретній теорії кейсів та впровадження у практику.

Основний зміст

Напрямки дослідження злочинності у пострадянській кримінології

– **сумарно-статистичний** (або соціально-статистичний), будується на радянській доктрині – це уявлення про злочинність як про відносно масове, історично мінливе, соціальне явище, що становить сукупність злочинів, вчинених на певній території і в певний проміжок часу (І.М. Даньшин, І.К. Туркевич, О.М. Литвак, О.Г. Кальман, О.Г. Фролова та інші);

– **новітній** (соціально-практичний чи соціально-активний (діяльнісний)), представляє злочинність як кримінальну активність частини членів суспільства (*теорія кримінальної активності*) (А.П. Закалюк), як предметну діяльність і соціальну практику (*інституціональна теорія криміналізації суспільства*) (В.М. Дрьомін), як *прояв криміногенного потенціалу суспільства* (В.В. Голіна), як *масовий прояв деструктивності у поведінці людей* (А.Ф. Зелінський), як *форма соціальної адаптації* (І. П. Рущенко). Запропоновані визначення сприяють розумінню природи і джерел явища злочинності.

О. М. Костенко запропонував генераційно-регуляційну модель поведінки людини, засновану на «законі годинника». Відповідно до цієї моделі воля людини – це здатність генерувати поведінку, а свідомість людини — це здатність регулювати поведінку. Таким чином, згідно «закону годинника» воля віграє роль «пружини», а свідомість – роль «маятника» у механізмі людської поведінки.

Проблема свободи волі у світлі **соціального натуралізму** вирішується так: свобода волі – це можливість людини генерувати (породжувати) свою поведінку, що регулюється свідомістю. Ця можливість може реалізовуватися двома способами: 1) відповідно до законів фізичної, біологічної та соціальної природи; 2) всупереч цим законам. Відповідно до цього свобода волі є двох видів (*дуалізм свободи волі*): 1) свобода волі, упорядкованої законами природи; 2) свобода волі, не упорядкована законами природи, тобто свобода сваволі.

В.М. Дрьомін зазначає, що злочинність не є особливим видом людської активності, не знаходиться за межами соціальної діяльності, а є самою діяльністю, виявляючись в тій чи іншій формі в повсякденному житті людей. Злочинність

виступає лише як один із проявів людської активності та знаходиться у закономірних зв'язках з іншими видами діяльності людини. Злочинність проявляє себе як різновид широко розповсюдженої деструктивної **соціальної практики** людей, що виявляється в індивідуальній або колективній **предметній діяльності**. Предметність злочинності проявляється в тому, що злочини здебільшого спрямовані на досягнення певної мети і реалізацію потреб індивідів. Більше того, злочинна діяльність глибоко імплементована в соціальну тканину суспільства і справляє зворотній вплив на суспільство.

У кримінології віктимна поведінка розглядалася як антипод злочинної поведінки. Здебільшого вона досліджувалася у контексті механізму злочинної поведінки та пом'якшувальних вини обставин.

На думку В. О. Тулякова, **віктимна поведінка** – це вид соціальної девіації. Вона є відхиленням від норм (правил) особистої та майнової безпеки. Відтак, це закономірний, характерний, часто біопсихосоціальний особистісний небезпечний стиль поведінки людини (групи, спільноти), який робить її помітною для оточуючих, у зв'язку з чим у конкретній життєвій ситуації підвищується її уразливість, доступність, привабливість, що впливає на мотивацію та рішення злочинця щодо вчинення злочинного посягання.

Концептуальна ідея В. О. Тулякова про те, що «діада «злочинність – **кримінальна віктимність**» являє собою самоорганізовану надсистему, у якій зазначені відкриті гомеостатичні системи, обмінюються одна з одною речовиною, інформацією та енергією на речовинному, енергетичному і інформативно-регулятивному рівнях», у рамках традиційних інститутів кримінології означає необхідність аналізу і стимулювання соціальноактивної поведінки потенційних потерпілих від злочину, організації справедливого поведінки з жертвами злочинів як способу зміни системних взаємозв'язків і організації більш ефективного контролю над злочинністю.

Питання практичного заняття

1. Особливості генези вітчизняної кримінології.
2. Соціальний натуралізм в кримінології (О.М. Костенко).
3. Інституціональна теорія криміналізації суспільства (В.М. Дрьомін).
4. Віктимологічні погляди В.О. Тулякова.

Практичне завдання

На підставі аналізу підходів до визначення злочинності надайте власне розуміння злочинності.

Література

1. В Дремин, *Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества* (Юридическая литература 2009).
2. А Костенко, *Криминальный произвол (социопсихология воли и сознания преступника)* (Київ 1990).
3. В Туляков, *Виктимология: социальные и криминологические проблемы* (Юридическая литература 2000).
4. Н Сметаніна, 'Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології' (дис канд юрид наук, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого 2014).
5. Н Зелінська, *Международные преступления и международная преступность* (Юридична література 2006).

Тема 6

ПРАКТИЧНА КРИМІНОЛОГІЯ. ОСНОВИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета вивчення

Отримати знання та розуміння основних об'єктів, принципів, завдань превентивної діяльності та проблем її здійснення; навчитися застосовувати системний підхід у визначенні окремих профілюючих компетенцій кримінолога.

Основний зміст

Стратегія протидії злочинності багато в чому спирається на домінуючу концепцію злочинності, стан злочинності і активність криміналітету, а також повинна враховувати фактори, що зумовлюють протиправну поведінку. Важливим слід визнати також дослідження факторів, що утримують від вчинення злочинів. Не останню роль відіграє політична воля, а також організаційно-правові та матеріальні можливості держави; її взаємодія з громадянським суспільством.

Свого часу ще Гегель вважав, що форми контролю над злочинністю (стратегії протидії злочинності) «навіть більшою мірою характеризують дане суспільство, ніж сама злочинність».

Основною метою протидії злочинності є **соціальна/ громадська безпека** → кримінологічна безпека.

Розуміння змісту категорії «безпека» включає відсутність небезпеки та наявність стану захищеності життєво важливих інтересів індивіда, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Онтологічний аспект цього аналізу

визначає «безпеку» як певну якість буття людини, що визначає мету та результат діяльності людини щодо захисту від загрозливих чинників, подій та явищ.

Іншими словами, соціальна/ громадська безпека – це захищеність життєво важливих інтересів окремих громадян, соціальних груп, суспільства загалом, а також системи суспільних цінностей від внутрішніх та зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, екологічного та іншого характеру. При цьому головний суспільний інтерес полягає у дотриманні безпеки кожної особистості, забезпеченні добробуту, стабільності інститутів, що гарантують демократію, безпеку та стійкий розвиток суспільства.

Протидію злочинності слід аналізувати, виходячи з того, що вона є видом соціального контролю – сукупності заходів та методів впливу суспільства на небажані (відхилені) форми поведінки з метою їх мінімізації.

Основні **механізми соціального контролю**: 1) власне контроль, що реалізується ззовні за допомогою санкцій; 2) внутрішній контроль, що забезпечується інтеріалізацією соціальних норм та цінностей; 3) опосередкований контроль, викликаний ідентифікацією із референтною правослужняною групою; 4) контроль, заснований на широкому доступі способів задоволення потреб, альтернативних протиправним.

Моделі «соціального контролю» над злочинністю Д. Блека (в модифікації Ф. МакКлінтока):

- 1) каральна модель (мета – покарання злочинця);
- 2) терапевтична модель (мета – надання допомоги/ «лікування» правопорушників);
- 3) освітня модель (мета – підвищити рівень культури і соціальної адаптованості правопорушника);
- 4) компенсуюча/реститутивна модель (мета – відновлення порушених інтересів потерпілого);
- 5) примирення/ медіативна модель (мета – вирішення конфлікту з потерпілим).

Принципи впливу на злочинність – сукупність певних вимог до організації діяльності, які дозволяють виробити оптимальну стратегію зменшення суспільної небезпеки злочинності, а саме:

- 1) законність (легалістська концепція і концепція природного права);
- 2) системність (комплексність);
- 3) раціональність через ресурсне забезпечення + економічна доцільність;
- 4) гуманізм (пріоритет профілактичних заходів над репресивними);
- 5) участь усіх членів суспільства,
- 6) науково-практична обґрунтованість (аналіз відповідності кримінальної ситуації заходам, що вживатимуться, наприклад через здійснення кримінологічної експертизи).

Питання практичного заняття

1. Практична кримінологічна діяльність: напрямки та сфери.
2. Аналітична діяльність. Кримінологічний профайлінг.
3. Основи кримінологічного прогнозування та планування.
4. Об'єкти, принципи та завдання превентивної діяльності.

Практичне завдання

В українському місті Н. планується проведення футбольного матчу вищої ліги. Разом із однією з команд до міста прибувають вболівальники, об'єднані у стійкі організації, що мають ультра-радикальні погляди та раніше вже виявляли агресивну провокативну поведінку.

З кримінологічних позицій оцініть вид та ступінь криміногенного ризику та розробіть план-програму протидії правопорушенням/злочинам у місті у період проведення заходу.

Література

1. В Бесчастний, 'Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні' (дис д-ра юрид наук, Харків. нац. ун-т внутр. Справ 2018).
2. В Біліченко, 'Актуальні питання протидії злочинності: вітчизняний та зарубіжний досвід' в Глуховець В (ред), *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : Міжнар. нау. практ. конф. (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ 2017).
3. Василевич В, *Кримінологічна політика України* (Нац. акад. внутр. справ 2020) 53.
4. Т Мельничук, 'Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування' (2011) 60 Актуальні проблеми держави і права 132.
5. Н Федчун 'Загальні засади забезпечення кримінологічної безпеки мореплавства' (2015) 10(2) Юриспруденція Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету 30.

Тема 7

СУЧАСНІ ПРЕВЕНТИВНІ ПРАКТИКИ

Мета вивчення

Сформувати базу знань про парадигми та моделі превентивного впливу на злочинність, навчитись застосовувати компаративний метод при виявленні подібностей/відмінностей, а також розвинути аналітичне мислення у контексті

пошуку недоліків превентивної діяльності, оцінки результативності окремих превентивних заходів.

Основний зміст

Основними та нерозривними *складовими* протидії злочинності є: 1) кримінологічний аспект попередження злочинів на підставі усунення, ослаблення та нейтралізації криміногенних факторів; 2) кримінально-правовий аспект боротьби зі злочинністю.

Кримінологічне забезпечення протидії злочинності є *первинною діяльністю* щодо створення сприятливих умов для здійснення відповідними суб'єктами (державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями і окремими громадянами) впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів криміногенної детермінації, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня.

Саме стан безпеки є кінцевим змістом та найвищою цінністю діяльності держави та суспільства у сфері їх протистояння злочинності. Всі інші види діяльності: профілактика, припинення, контроль тощо та цілі такої діяльності – є підпорядкованими, проміжними.

Безпека як основа функціонування та розвитку суспільства має два складники, які оцінюються об'єктивними і суб'єктивними критеріями безпеки. *Об'єктивний критерій* – це рівень реальної захищеності суспільства системою законодавчого регулювання, організаційними заходами, реалізацією цих заходів правоохоронними та іншими органами. *Суб'єктивний критерій* – частина суспільної психології: відчуття стану захищеності, громадський спокій, відчуття своєї безпеки та безпеки інших, недоторканності майна, впевненість у нормальній роботі державних і суспільних інститутів.

Традиційно *об'єктом запобіжного впливу* вважають суспільно-небезпечні прояви та їх детермінанти, а функціонально профілактичні заходи спрямовані на нейтралізацію криміногенної особистості або ситуації.

Система кримінологічного забезпечення протидії злочинності:

- 1) заходи нормативно-правового характеру;
- 2) організаційні заходи;
- 3) заходи інформаційного забезпечення;
- 4) науково-методичне забезпечення.

Елементи попереджувальної діяльності:

- 1) правова основа;
- 2) сукупність суб'єктів;
- 3) сукупність заходів.

Позитивний досвід: США

У Сполучених Штатах Америки попередження злочинності здійснюється на двох рівнях: загальнодержавному (створювані урядом програми по боротьбі зі злочинністю, вирішення питань координації, фінансування) і регіональному (прийняття місцевих програм, попереджувальна діяльність, здійснювана поліцією і місцевим населенням).

Серед законів можна виділити наступні: Закон про боротьбу з організованою злочинністю і корупцією (передбачає систему заходів попередження здійснення злочинними угрупованнями таких злочинів, як вбивства, пограбування, хабарництво, організація азартних ігор), Закон про всеосяжну боротьбу зі злочинністю (передбачає заходи протидії наркоманії, комп'ютерної злочинності і т.д.), Закон про контроль над насильницькими злочинами неповнолітніх.

Також простежуються певні тенденції, спрямовані на посилення каральної практики. Наприклад, «Закон про три удари», згідно з яким, при здійсненні будь-якого нового злочину, раніше двічі засуджені до позбавлення волі отримують вирок до довічного тюремного ув'язнення. Слід згадати і концепцію «нульової толерантності» – досить суворий принцип діяльності поліції і системи кримінальної юстиції, який полягає в негайному реагуванні, припиненні і суворому покаранні навіть не найнебезпечніших правопорушень.

Найбільш значимі є наступні заходи і стратегії:

- а) теорія «розбитих вікон»;
- б) залучення населення для охорони правопорядку;
- в) взаємодія поліції зі ЗМІ.

Японія

Система кримінальної юстиції спрямована на попередження злочинів. Її характерними рисами функціонування є:

- а) широке застосування виведення кримінальних справ за рамки кримінальної юстиції на всіх стадіях здійснення правосуддя (відстрочка кримінального переслідування, відстрочка виконання покарання);
- б) широке застосування штрафів;
- в) короткі строки покарань у вигляді позбавлення волі – менше одного року.

У законодавчій сфері боротьби зі злочинністю значне місце належить турботі про потерпілого (закони про компенсацію потерпілим від злочинів, грошові виплати та допомоги родичам вбитих і постраждалих від тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних злочинцями).

Стимулюється діяльність в приватному секторі (приватні охоронні агенства) під патронажем держави (надання пільг, безпроцентні кредити).

Великобританія

У Національному плані діяльності поліції Англії і Уельсу пріоритетними напрямками стали боротьба з антигромадською поведінкою і заворушеннями; скорочення рівня вуличної насильницької злочинності (в т.ч. пов'язаної з вживанням алкоголю), злочинності, пов'язаної зі зброєю і наркотиками; боротьба з організованою злочинністю; насильницькими, сексуальними злочинами; загальнокримінальними корисливими злочинами. Іншими пріоритетними завданнями поліції є контртерористична діяльність, захист дітей та інспектування дорожнього руху.

Найбільш значущими є такі заходи і стратегії:

а) залучення населення до співпраці з поліцією;

б) архітектурний напрям: було встановлено, що в висотних житлових будинках реєструється в сім разів більше злочинів, ніж в малоповерхових будинках. Виявилося, що архітектурний стиль великих міст в цілому нерідко ініціює злочини і полегшує їх вчинення. Ці фактори стали враховувати в практиці містобудування при виконанні наступних робіт: розширення обсягу будівництва малоповерхових котеджів, скорочення кількості тупиків, прохідних дворів, підвалів і підземних проходів, знесення будинків, що визначають «криміногенний ландшафт»;

в) стратегія по скороченню злочинності.

Питання практичного заняття

1. Моделі та рівні протидії злочинності. Вплив глобалізаційно-локалізаційних процесів.
2. Позитивні практики організаційного забезпечення протидії злочинності. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю.
3. Особливості ситуативного попередження злочинів.
4. Особливості індивідуальної профілактичної діяльності.
5. Віктимологічні аспекти протидії злочинності.

Практичне завдання

З кримінологічних позицій оцініть можливості впровадження позитивного досвіду (взірцевих превентивних практик) зарубіжних країн в національну практику.

Література

1. В Біліченко, 'Актуальні питання протидії злочинності: вітчизняний та зарубіжний досвід' в Глуховець В (ред), *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : Міжнар. нау. практ. конф. (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ 2017).
2. О Тимчук, 'Окремі аспекти стратегії протидії злочинності в Україні та в США' (2015) 5(3) *Право та суспільство* 162.

3. Е Шостко, 'Предупреждение организованной преступности в США и Украине: сравнительно-правовой анализ' (2020) 1 Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності <http://www.pravo.vuzlib.su/book_z814_page_28.html> дата звернення 17 Квітень 2021.

4. M Cavadino and J Dignan, *Penal Systems: A Comparative Approach* (Sage Publications Ltd 2013).

5. M Tonry, '*Determinants of Penal Policies*' in Tonry M (ed), *Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective* (University of Chicago Press 2007).

Тема 8

ПУНІТИВНИЙ ВПЛИВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ У КРАЇНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Мета вивчення

Отримати розуміння основних проблем реалізації кари як напрямку протидії злочинності у аспектах пунітивного, пенітенціарного та постпенітенціарного впливу; оцінювати кримінологічних наслідків застосування покарання; інтерпретувати ризики порушень прав людини у сфері кримінальної юстиції в контексті рішень ЕСПЛ

Основний зміст

З часів видання у 1874 році праці **Ч. Беккарія** «*Про злочини і покарання*» аксіоматичним визнається висловленим ним твердження про те, що *злочини доцільніше попередити, ніж потім за них карати*. Кримінологічна наука та практика протидії злочинності з найдавніших часів і до сьогодення випробовувала безліч засобів попереджувального впливу на делінквентну поведінку та її носіїв: від медикаментозних до обмежувальних.

Одним із найбільш суперечливих, але водночас незмінних інструментів впливу на злочинність залишаються кримінально-правові засоби. По суті *ефективність кримінально-правових засобів* визначається через досягнення загально превентивної та спеціально превентивної цілей. Загально превентивна мета – це утримання осіб від злочинних посягань на цінності, що охороняються кримінальним законом. Спеціально превентивна мета, в свою чергу, – реалізація загрози покарання за вже скоєні злочини.

Кримінально-правове забезпечення превентивної діяльності полягає у впливі специфічними засобами на свідомість осіб з метою усунення так званих

суб'єктивних факторів скоєння злочинних діянь, тобто забезпечення стану захищеності законних інтересів та прав осіб, суспільства та держави. Такі кримінально-правові засоби виконують роль стабілізатора суспільних відносин, сприяють попередженню негативних явищ.

Базуючись на законі «нормального розподілу» за кривою К. Гаусса, кримінологи відзначають відносно стійкий розподіл осіб за схильністю до кримінальної поведінки: 10% населення є кримінально активними – це особи, які вчиняють злочини незалежно від змін (покращення/погіршення) соціально-економічних умов; 25% – громадяни, які завжди утримуються від порушення норм кримінального закону; решта 65% належать до нестійких (ситуативних) типів та за певної життєвої ситуації вчиняють правопорушення, зокрема кримінального закону, хоча антисоціальної установки як такої, не мають. Проте дана теза може бути застосована на практиці дещо умовно: 1) з моменту вчинення першого правопорушення вірогідність вчинення нових стрімко зростає; 2) такий розподіл може бути застосований до усталених форм злочинної діяльності, але має невисоку наукову та прогностичну цінність щодо т.зв. «спорадичної» злочинності.

На рівні побутової свідомості вважається, що кримінальний закон розрахований лише на 10% кримінально активного населення. Тим не менш попри умовний статистичний розподіл безспірною з точки зору кримінологічної матерії є **профілактична доцільність та практична виправданість засобів кримінального права** щодо усіх зазначених категорій: осіб, які вчиняють злочини, законослухняних громадян та ситуативних правопорушників.

Не дивлячись на характерні для постмодерну розчарування у **каральному правосудді та «кризу» покарання**, сучасний арсенал засобів кримінального права та тенденції його розвитку дозволяють зробити характер та інтенсивність впливу кримінального закону щодо вказаних осіб максимально диференційованим. При чому функціональність кримінального Закону не слід обмежувати його охоронними можливостями.

Кримінологічне значення кримінального закону вбачається у його кінцевій меті **недопущення вчинення злочинів**, що покликано реалізуватися за допомогою проміжних цілей. Сам факт встановлення *кримінальної відповідальності* за те чи інше діяння та усвідомлення ризику кари повинні позитивно впливати на громадян; будучи доведеними до загального відома населення країни шляхом офіційного опублікування закону, його норми впливають на свідомість і волю громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, спонукають їх погоджувати свої дії з цими заборонами. *Принцип законності попереджувальної діяльності* особливо при застосування репресивних заходів, пов'язаних із обмеженням прав та інтересів людини, передбачає юридичне закріплення та суворе дотримання компетентними органами при їх реалізації.

Юридичне значення кримінального закону полягає також в тому, що він спонукає відповідні компетентні суб'єкти своєчасно виявляти злочини. *Реалізація форм кримінальної відповідальності* за конкретний злочин покликана запобігти новим злочинам як з боку засудженого, так і з боку інших осіб. Деякі норми мають подвійний запобіжний вплив.

Заохочення правомірної поведінки та різних стадіях механізму злочинної поведінки (наявність норм про добровільну відмову від доведення злочину до кінця, «пільгових» інститутів – загального та спеціального звільнення від кримінальної відповідальності) та *усунення віктимологічних станів* (відновлення прав потерпілих, компенсація шкоди).

Питання практичного заняття

1. Кримінальна юстиція та криза покарання. Кримінологічні та пенітенціарні аспекти кримінальної відповідальності.
2. Тенденції застосування покарань у країнах світу.
3. Стандарти прав людини у пенітенціарній практиці. Огляд рішень ЄСПЛ.
4. Постпенітенціарні альтернативи: ресоціалізація vs рецидив. Зворотний вплив застосування покарань на злочинність.

Практичне завдання

Підготувати огляд основних рішень ЄСПЛ щодо України у сфері кримінальної юстиції.

Література

1. Е Захаров та В Човган, *Международные стандарты прав заключенных* (Издательство права человека 2015).
2. Н Федчун та С Черкасов, 'Питання ефективності кримінально-правових засобів у контексті протидії злочинній небережності при порушенні правил безпеки' в Аракелян М (ред), *Правове життя сучасної України* Міжнародна наукова-практична конференція (НУ «ОЮА» 2020).
3. Дмитро Ягунов, 'Пенітенціарна політика як складова соціального контролю' (дис д-ра політ наук, Донецький нац. ун-т ім. В. Стуса 2021).
4. United Nations Office on Drugs and Crime, *Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. Criminal justice handbook series.* (The UN 2015) http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf дата звернення 12 Серпень 2021.
5. M Cavadino and J Dignan, *Penal Systems: A Comparative Approach* (Sage Publications Ltd 2013).

Тема 9

МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У КРИМІНОЛОГІЇ

Мета вивчення

Набути знань про методики планування та організації емпіричних досліджень у кримінології, розуміння основних проблем та перешкод, з якими стикається дослідник, та усвідомити можливості їх подолання.

Основний зміст

Вищою формою пізнання соціальної дійсності є наукове знання, яке є результатом наукового дослідження. Наукове пізнання завжди є цілеспрямованим, тобто з чітко визначеною метою. Буденне уявлення про злочинність, яке є відображенням власного життєвого досвіду та інформації, отриманої зі ЗМІ, не завжди є повним і адекватним.

Результатом кримінологічних досліджень повинні бути **практичні висновки** з певними рекомендаціями, пропозиціями щодо підвищення ефективності протидії злочинності, складання програм з попередження злочинності й удосконалення чинного законодавства з кримінологічних проблем.

Наукове кримінологічне дослідження складається з декількох етапів (стадій):

- *підготовчий етап* (складання плану науково-дослідної роботи; визначення предмету та завдань дослідження; формулювання цілей дослідження; висунення попередніх дослідницьких гіпотез; планування бажаних строків проведення дослідження; вирішення питання ресурсного забезпечення проведення аналізу та ін.);
- *етап основного наукового дослідження* (формування теоретико-методичної основи наукового дослідження; обрання наукових ідей, підходів та методів; визначення джерел необхідної інформації та методик її збирання тощо);
- *збирання дослідницької інформації;*
- *обробка, узагальнення та аналіз дослідницької інформації;*
- *інтерпретація результатів, обґрунтування висновків, рекомендацій і пропозицій.*

Базовими постулатами кримінологічних досліджень є:

1) Злочинність – це складне соціальне явище. Кримінологія – наука багатокomпонентна, об'єднує в собі юридичний, соціологічний, психологічний, математичний та інші підходи вивчення негативних соціальних явищ.

2) Злочинність досліджується у взаємодії та взаємозалежності з соціальними, політичними, економічними, духовними, культурними та іншими сферами життя суспільства.

3) Дослідження злочинності, окремого злочину, їх детермінації повинно проводитись з урахуванням їх руху, постійних змін. Тобто досліджувати слід минуле, сьогодення та прогнозувати їх майбутній стан.

4) Злочинність є постійно змінюваним явищем. Способи та прийоми вчинення злочинів удосконалюються із розвитком науки і техніки.

5) Злочинність – це не проста сукупність злочинів, а складна система, складові частини якої постійно взаємодіють між собою.

6) Кримінологічне пізнання органічно включає у зміст самого знання суб'єктивний момент, що привноситься не тільки і навіть не стільки дослідником, скільки самим об'єктом наукового пізнання.

7) Динамізм суспільної дійсності робить спектр наукової інтерпретації досить широким, що істотно ускладнює алгоритмізацію і формалізацію кримінологічних досліджень.

8) Кримінологічне дослідження прагне до виключення несуттєвих, випадкових ознак свого об'єкта. Те, що залишається – є феноменологічним залишком, абсолютною сутністю, тобто інваріантним описом результату пізнання.

Наукове дослідження неможливе без застосування наукових методів, наукових критеріїв оцінки досліджуваних матеріалів, процесів, явищ, різного роду факторів. Методологію складає сукупність загальнонаукових принципів, методів, способів і прийомів та інших шляхів пошуку наукового знання. Методи кримінологічних досліджень: загальнонаукові (індукції і дедукції, абстракції і узагальнення, порівняння, екстраполяції та аналогії) і конкретно-наукові методи (статистичні, соціологічні, психологічні, логіко-математичні, правові тощо).

Основними **вимогами** щодо наукового кримінологічного дослідження є повнота, предметність і репрезентативність інформації.

Питання практичного заняття

1. Основи проектування кримінологічного дослідження.
2. План та програма кримінологічного дослідження.
3. Джерела кримінологічної інформації.
4. Кількісний та якісний аналіз даних. Застосування новітніх технологій. Data mining.
5. Основні проблеми здійснення дослідження та шляхи їх вирішення.

Практичне завдання

Самостійно підготувати проект кримінологічного дослідження (до 8 сторінок) з обов'язковими реквізитами: 1) автор та тема, 2) вступ (контекст, наукова та практична доцільність, мета), 3) гіпотези/ключові питання, 4) огляд літератури, 5)

обрані методологія та емпірична база, 6) план-графік дослідження, 7) можливі проблеми та перешкоди, 8) бібліографія (до 10 джерел).

Література

1. В Бесчастний, 'Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні' (2017) 2 Підприємництво, господарство і право 245.
2. О Олішевський, 'Методологія науки кримінології' (Вісник Кримінологічної асоціації України, 18 Березень 2018) <http://visnikkau.webnode.com.ua/news/metodologiya-nauki-kriminologii/> дата звернення 20 Липень 2021.
3. Н Сметаніна, 'Інформаційна модель злочинності в пострадянській кримінології' (2013) 3-1 *Порівняльно-аналітичне право* 327 <http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Smetanina%20N.V.pdf> дата звернення 14 Липень 2021.
4. Г Чернишов, 'Науково-аналітичне забезпечення протидії злочинності: сучасні виклики та проблеми' в Ульянова Г (відп ред), *Правове життя сучасної України* : Міжнар. наук.-практ. конф. (НУ «ОЮА» 2019).
5. М Feng and others, 'Big Data Analytics and Mining for Effective Visualization and Trends Forecasting of Crime Data' (2019) 7 IEEE Access 106111.

Тема 10

ПРЕЗЕНТАЦІЯ, АПРОБАЦІЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета вивчення

Сформувані розуміння алгоритму завершального етапу дослідження та його представлення результатів в академічному середовищі та практичній площині

Основний зміст

Першочергова увага Кримінологічної асоціації України приділяється розробці науково обґрунтованих програм запобігання злочинності.

Кримінологічна асоціація України – це громадська організація, що об'єднує кримінологів та інших фахівців, чия професійна діяльність пов'язана з вивченням причин та умов злочинності, протидії та запобігання їй. Утворена за ініціативою вчених Університету внутрішніх справ та за підтримки МВС України (26 травня 1998 у м. Києві).

Основними завданнями Кримінологічної асоціації України є: сприяння дальшому розвитку вітчизняної кримінології, підвищенню теоретичного рівня і методологічної обґрунтованості кримінологічних досліджень та використанню

досягнень науки у протидії та запобіганні злочинам; кримінологічне прогнозування стану злочинності, в т.ч. латентної; участь у розробці нормативних актів, спрямованих на підвищення державного і цивільного контролю над злочинністю, а також проведення кримінологічної експертизи законопроектів.

Кримінологічна асоціація України розвиває відносини із спорідненими зарубіжними громадськими організаціями, приділяє увагу вивченню світового досвіду контролю над злочинністю.

Асоціація бере активну участь у проведенні науково-практичних конференцій та семінарів, підготовці наукових видань. Асоціація підтримує молодих учених, забезпечує висвітлення результатів їх наукових досліджень у відповідних публікаціях.

Результати кримінологічних досліджень мають бути належним чином **апробовані, презентовані та імплементовані**. Ефективність впровадження результатів дослідження в практику визначається, розробленістю теоретичних і методичних положень, доведених в роботі до конкретних рекомендацій, які можуть бути представлені у вигляді методик, інструкцій, нормативів тощо.

Напрямки впровадження науково-методичних розробок у практику протидії злочинності:

- розробка пропозицій для законодавчого, виконавчих і муніципальних органів влади різних рівнів щодо прийняття відповідних нормативно-правових актів у сфері протидії злочинності, або ж удосконалення вже існуючих;
- розробка рекомендацій для працівників правоохоронних органів щодо підвищення ефективності діяльності, пов'язаної із протидією злочинності;
- розробка методик виявлення та припинення окремих видів злочинів.

Впровадженням результатів наукових досліджень є також їх використання в навчальному процесі шляхом включення в навчальні, навчально-методичні та методичні посібники та підручники.

Впровадження – це передача результатів дослідження споживачеві наукової продукції в зручній для споживача формі, що забезпечує підвищення ефективності роботи споживача, оформлене відповідними документами.

Основні проблеми науково-дослідницької роботи у сфері протидії злочинності в Україні, які гальмують розвиток самої кримінологічної науки і практики превентивної діяльності на сучасному етапі:

- 1) відсутність належного фінансування науково-дослідницької роботи;
- 2) відірваність теорії протидії злочинності від її практики (чимало наукових висновків лише формально застосовуються у правозастосовній діяльності);
- 3) спотворення кримінологічної інформації (перш за все, за рахунок латентності);
- 4) відсутність прогресивної оцінки якості науково-аналітичної діяльності.

Питання практичного заняття

1. Презентація результатів кримінологічного дослідження. Публікаційна етика.
2. Огляд спеціалізованих кримінологічних видань.
3. Кримінологічні співтовариства. Наукова апробація дослідження.
4. Імплементація результатів кримінологічного дослідження. Законодавчі ініціативи та акти впровадження.

Практичне завдання

Схематично відобразіть вимоги до фахової публікації та до окремих елементів тексту. Визначте основні стилістичні особливості наукових текстів.

Література

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <https://visnikkau.webnode.com.ua/>
2. Каталог правових сайтів України – <http://pravoved.in.ua>
3. Межрегиональный научно-исследовательский институт Организации Объединенных Наций по вопросам преступности и правосудия (ЮНИКРИ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
4. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <https://ivpz.kh.ua/uk/>
5. eNUOLAIR– депозитарій (архів) НУ ОЮА – <http://dspace.onua.edu.ua>.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Тема 1

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Питання для самостійного опрацювання

1. Академічна кримінологія.
2. Перетворювальна функція кримінології.
3. Критика та ознаки кризи методології та доктрини сучасної кримінології.

Література

6. Бесчастний В, 'Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні' (дис д-ра юрид наук Харків. нац. ун-т внутр. Справ, 2018).
7. Василевич В, *Кримінологічна політика України* (Нац. акад. внутр. справ 2020) 9-29.
8. Кулик О, 'Прогнозування злочинності в Україні: нормативно-правовий аспект' (2017) 4 Наука і правоохорона 179.
9. Bottoms A, 'The Relationship between Theory and Empirical Observations in Criminology' in King R and others (eds), *Doing Research on Crime and Justice* (Oxford University Press 2008) 75.
10. Wikstrom P-O, 'In Search of Causes and Explanations of Crime' in King R and others (eds), *Doing Research on Crime and Justice* (Oxford University Press 2008) 117.

Завдання для самостійної роботи

1. Дослідити та схематично зобразити періодизацію розвитку кримінологічної науки.
2. Скласти глосарій спеціалізованих кримінологічних установ в Україні та світі.

Тема 2

НЕОПОЗИТИВІСТСЬКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Питання для самостійного опрацювання

1. Теорія раціонального вибору Г. Беккера.
1. Теорії когнітивного та поведінкового навчання.
2. Адаптивні кримінологічні теорії.

Література

6. Є Скулиш та С Нежурбіда, 'Теорії контролю як «соціально процесні» теорії причин злочинності: аналіз вихідних положень' (2014) 1 Часопис Київського університету права 274.
7. R Sampson, 'The Theory of Collective Efficacy' *In Great American City: Chicago and the Enduring Neighbourhood Effect* (University of Chicago Press 2012).
8. P-O Wikstrom and others, 'Situational Action Theory and It's All about Interactions' *In Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime* (Oxford University Press 2012) 7 and 405.
9. R Sampson and J Laub, 'A Life-Course View of the Development of Crime' (2005) 602 (1) *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 12.
10. R Clarke and M Felson, 'Routine Activity and Rational Choice' (1993) 5 *Advances in Criminological Theory* 1.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти схему злочинної поведінки за теорією П. Вікстрьома.
2. Знайти приклади впровадження теоретичних положень запропонованих теорій та результатів досліджень у практику.

Тема 3

КОНСТРУКТИВІСТСЬКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Питання для самостійного опрацювання

1. Кримінологія ЗМІ.
2. Проблема визначення злочинних наслідків у «зеленій» кримінології.
3. Культурологічний підхід до детермінації злочинності.

Література

6. І Битюк, 'Механізм формування моральної паніки в період суспільно-політичної кризи (на прикладі анексії АР Крим)' (2015) 1 *Образ* 66.
7. Р Комісарчук, 'Конструктивізм в криміналістиці' (2019) 3 *Приватне та публічне право* 116.
8. Нікі Ліза Коул, 'Соціологічне розуміння моральної паніки' (Socmedarch, October 2021) <<http://uk.socmedarch.org/moral-panic-3026420-2978>> дата звернення 20 Вересень 2021.

9. T Wyatt, P Beirne and N South, 'Guest editors' introduction: Green Criminology Matters' (2014) 3(2) International Journal for Crime, Justice and Social Democracy 1.

10. K Hayward, 'Five Spaces of Cultural Criminology' (2012) 52(3) The British Journal of Criminology 441.

Завдання для самостійної роботи

Знайти приклади впровадження теоретичних положень запропонованих теорій та результатів досліджень у практику.

Тема 4

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Питання для самостійного опрацювання

1. Аболіціонізм в кримінології.
2. Екзистенціалізм в кримінології.
3. «Дивна» кримінологія.

Література

6. В Михайленко та Ю Нікітін, 'Історія кримінологічної науки' в Нікітін Ю та ін (ред), *Кримінологія* (2-ге вид Право 2018) 33.

7. В Тимошенко та В Шакур, *Теоретичні основи кримінології* (Юрінком Інтер 2021).

8. S Henry and D Milovanovic, 'Constitutive Definition of Crime: Power as Harm' in Henry S and Lanier M (eds), *What is Crime? Controversies over the Nature of Crime and What to Do about It* (Rowman and Littlefield 2001) 165.

9. P Klenowski, 'Peacemaking criminology: etiology of crime or philosophy of life?' (2009) 12(2) Contemporary Justice Review 207.

10. J Moloney, 'Peacemaking Criminology' (2009) 5 Undergraduate Review 78.

Завдання для самостійної роботи

Знайти приклади впровадження теоретичних положень запропонованих теорій та результатів досліджень у практику.

Тема 5

СУЧАСНІ ВІТЧИЗНЯНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Питання для самостійного опрацювання

1. Міжнародна кримінологія (Н.А. Зелінська, В.Ф. Антипенко).

2. Економічна кримінологія (В.М. Попович та ін.).
3. Окремі кримінологічні теорії у вітчизняній кримінології.

Література

4. В Дремин, *Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества* (Юридическая литература 2009).
5. А Костенко, *Криминальный произвол (социопсихология воли и сознания преступника)* (Київ 1990).
6. В Туляков, *Виктимология: социальные и криминологические проблемы* (Юридическая литература 2000).
4. Н Сметаніна, 'Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології' (дис канд юрид наук, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого 2014).
5. Н Зелинская, *Международные преступления и международная преступность* (Юридична література 2006).

Завдання для самостійної роботи

Знайти приклади впровадження теоретичних положень запропонованих теорій та результатів досліджень у практику.

Тема 6

ПРАКТИЧНА КРИМІНОЛОГІЯ. ОСНОВИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання для самостійного опрацювання

1. Кримінологічна експертиза.
2. Інформаційно-аналітичні бази злочинності.
3. Мапування (картографія) злочинності.
4. Аналіз трендів та злочинних моделей.

Література

6. В Бесчастний, 'Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні' (дис д-ра юрид наук, Харків. нац. ун-т внутр. Справ 2018).
7. В Біліченко, 'Актуальні питання протидії злочинності: вітчизняний та зарубіжний досвід' в Глуховець В (ред), *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : Міжнар. нау. практ. конф. (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ 2017).

8. Василевич В, *Кримінологічна політика України* (Нац. акад. внутр. справ 2020) 53.
9. Т Мельничук, 'Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування' (2011) 60 *Актуальні проблеми держави і права* 132.
10. Н Федчун 'Загальні засади забезпечення кримінологічної безпеки мореплавства' (2015) 10(2) *Юриспруденція Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* 30.

Завдання для самостійної роботи

Скласти орієнтовний перелік функціональних обов'язків штатного кримінолога (на прикладі зарубіжних країн).

Тема 7

СУЧАСНІ ПРЕВЕНТИВНІ ПРАКТИКИ

Питання для самостійного опрацювання

1. Втручання у кризу.
2. Громадо-орієнтована превентивна діяльність правоохоронних органів.
3. Комерційна охоронна діяльність.
4. Критерії ефективності та результативності попередження злочинності.

Література

6. В Біліченко, 'Актуальні питання протидії злочинності: вітчизняний та зарубіжний досвід' в Глуховець В (ред), *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : Міжнар. нау. практ. конф. (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ 2017).
7. О Тимчук, 'Окремі аспекти стратегії протидії злочинності в Україні та в США' (2015) 5(3) *Право та суспільство* 162.
8. Е Шостко, 'Предупреждение организованной преступности в США и Украине: сравнительно-правовой анализ' (2020) 1 *Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності* <http://www.pravo.vuzlib.su/book_z814_page_28.html> дата звернення 17 Квітень 2021.
9. M Cavadino and J Dignan, *Penal Systems: A Comparative Approach* (Sage Publications Ltd 2013).
10. M Tonry, 'Determinants of Penal Policies' in Tonry M (ed), *Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective* (University of Chicago Press 2007).

Завдання для самостійної роботи

Здійснити порівняльний аналіз превентивних стратегій у країнах світу (три країни на вибір).

Тема 8

ПУНІТИВНИЙ ВПЛИВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ У КРАЇНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Питання для самостійного опрацювання

1. Криза покарання та сучасні альтернативні практики.
2. Зміст та розподіл кари у кримінальній політиці різних країн.
3. Ризики порушення та механізми відновлення прав засуджених.
4. Рішення ЄСПЧ щодо України.

Література

6. Е Захаров та В Човган, *Международные стандарты прав заключенных* (Издательство права человека 2015).
7. Н Федчун та С Черкасов, 'Питання ефективності кримінально-правових засобів у контексті протидії злочинній небережності при порушенні правил безпеки' в Аракелян М (ред), *Правове життя сучасної України* Міжнародна наукова-практична конференція (НУ «ОЮА» 2020).
8. Дмитро Ягунов, 'Пенітенціарна політика як складова соціального контролю' (дис д-ра політ наук, Донецький нац. ун-т ім. В. Стуса 2021).
9. United Nations Office on Drugs and Crime, *Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. Criminal justice handbook series.* (The UN 2015)
http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf дата звернення 12 Серпень 2021.
10. M Cavadino and J Dignan, *Penal Systems: A Comparative Approach* (Sage Publications Ltd 2013).

Завдання для самостійної роботи

Підготувати огляд основних рішень ЄСПЧ щодо України у сфері кримінальної юстиції.

Тема 9

МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У КРИМІНОЛОГІЇ

Питання для самостійного опрацювання

1. Методика кількісних досліджень у кримінології.
2. Методика якісних досліджень у кримінології.
3. Особливості збирання та обробки емпіричних даних.
4. Переваги та недоліки вибіркового дослідження.

Література

6. В Бесчастний, 'Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні' (2017) 2 Підприємництво, господарство і право 245.
7. О Олішевський, 'Методологія науки кримінології' (Вісник Кримінологічної асоціації України, 18 Березень 2018) <http://visnikkau.webnode.com.ua/news/metodologiya-nauki-kriminologii/> дата звернення 20 Липень 2021.
8. Н Сметаніна, 'Інформаційна модель злочинності в пострадянській кримінології' (2013) 3-1 *Порівняльно-аналітичне право* 327 <http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Smetanina%20N.V.pdf> дата звернення 14 Липень 2021.
9. Г Чернишов, 'Науково-аналітичне забезпечення протидії злочинності: сучасні виклики та проблеми' в Ульянова Г (відп ред), *Правове життя сучасної України* : Міжнар. наук.-практ. конф. (НУ «ОЮА» 2019).
10. М Feng and others, 'Big Data Analytics and Mining for Effective Visualization and Trends Forecasting of Crime Data' (2019) 7 IEEE Access 106111.

Завдання для самостійної роботи

Вам потрібно вивчити суспільну думку громадян України із кримінологічно значимої проблеми. Громадяни України є в даному випадку генеральною сукупністю одиниць дослідження.

- Визначте вид генеральної сукупності;
- Запропонуйте спосіб формування вибірки;
- Визначте необхідну кількість одиниць вибірки;
- Обґрунтуйте, чи відповідає вибірка вимогам валідності та репрезентативності;
- Розрахуйте похибку репрезентативності.

Тема 10
ПРЕЗЕНТАЦІЯ, АПРОБАЦІЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливості інтерпретації кримінологічної інформації.
2. Перелік наукових юридичних видань, що входять до наукометричних баз даних.
3. Засоби апробації та презентації кримінологічного дослідження.

Література

6. Вісник кримінологічної асоціації України – <https://visnikkau.webnode.com.ua/>
7. Каталог правових сайтів України – <http://pravoved.in.ua>
8. Межрегиональный научно-исследовательский институт Организации Объединенных Наций по вопросам преступности и правосудия (ЮНИКРИ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
9. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <https://ivpz.kh.ua/uk/>
10. eNUOLAIR– депозитарій (архів) НУ ОЮА – <http://dspace.onua.edu.ua>.

Завдання для самостійної роботи

Схематично відобразіть вимоги до фахової публікації та до окремих елементів тексту. Визначте основні стилістичні особливості наукових текстів.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

1. Сучасний стан та проблеми кримінологічної науки.
2. Особливості та етапи становлення вітчизняної кримінології.
3. Роль та значення кримінології в організації юридичної освіти та у практиці протидії злочинності.
4. Предмет кримінологічної науки: система та межі.
5. Проблема визначення природи кримінології.
6. Місце кримінології в системі наук.
7. Структура кримінології, новітні кримінологічні теорії.
8. Сучасний стан та проблеми кримінологічної діяльності.
9. Епістемологічні, онтологічні та методологічні аспекти кримінологічних досліджень.
10. Кримінологічна таксономія.
11. Кримінологічна доктрина та практика кримінальної юстиції: аналіз взаємозв'язків.
12. Сучасні теорії злочинності.
13. Сучасні теорії детермінації злочинності.
14. Сучасні теорії особистості злочинця.
15. Сучасні теорії запобігання злочинності.
16. Неопозитивізм в кримінології: загальна характеристика.
17. Теорія колективної ефективності Р. Семпсона.
18. Теорія ситуативних дій П. Вікстрьома.
19. Теорія життєвого курсу Дж. Лауба та Р. Семпсона.
20. Теорія рутинної активності Л. Коена та М. Фелсона.
21. Конструктивізм в кримінології: загальна характеристика.
22. Моральна паніка та стани заперечення: вчення С. Коена.
23. «Зелена» кримінологія (кримінологія оточуючого середовища).
24. Культуральна кримінологія: Дж. Феррел, К. Хейворд, Дж. Янг.
25. Загальна характеристика постмодерністських теорій.
26. Критична кримінологія.
27. Лівий реалізм.
28. Квадрат злочинності Дж. Янга.
29. Конститутивна кримінологія (С. Генрі та Д. Мілованович).
30. Миротворча кримінологія (Р. Куїнні, Х. Пепінські).
31. Девіантність, делінквентність та злочинність.
32. Злочинність як вид соціальної девіації.
33. Злочинність як система: синергетичний підхід.
34. Злочинність як соціальна практика.

35. Фундаментальний(кримінально-правовий, доктринальний) підхід до визначення злочинності.
36. Релятивно-конвенціональний підхід до розуміння злочинності.
37. Інституціональна теорія криміналізації суспільства В.М. Дрьоміна.
38. Віктимологічні погляди В.О. Тулякова.
39. Соціальний натуралізм в кримінології (О.М. Костенко).
40. Міжнародна кримінологія (Н.А. Зелінська, В.Ф. Антипенко).
41. Економічна кримінологія (В.М. Попович та ін.).
42. Практична кримінологічна діяльність: напрямки та сфери.
43. Кримінологічний профайлінг.
44. Основи кримінологічного прогнозування.
45. Методи кримінологічного прогнозування.
46. Основи кримінологічного планування.
47. Основи кримінологічної експертизи.
48. Організація та проведення кримінологічної експертизи проектів нормативно-правових актів.
49. Правові основи превентивної діяльності.
50. Аналіз міжнародних та вітчизняних нормативних актів щодо протидії злочинності.
51. Кримінологічна політика держави: поняття та зміст.
52. Кримінологічне планування: поняття, види, суб'єкти.
53. Об'єкти, принципи та завдання превентивної діяльності.
54. Парадигми та рівні протидії злочинності.
55. Превентивні практики у країнах світу: порівняльний аналіз.
56. Моделі організаційного забезпечення протидії злочинності.
57. Стратегічне забезпечення превентивної діяльності.
58. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю у протидії злочинності.
59. Роль та значення неспеціалізованих суб'єктів попередження злочинності.
60. Особливості ситуативного попередження злочинів.
61. Особливості індивідуальної профілактичної діяльності.
62. Віктимологічна профілактика злочинності.
63. Втручання у кризу.
64. Критерії ефективності та результативності попередження злочинності.
65. Кримінальна юстиція та криза покарання: сучасний стан.
66. Тенденції застосування покарань у країнах світу.

67. Ризики порушення та механізми відновлення прав засуджених.
68. Стандарти прав людини у пенітенціарній практиці.
69. Постпенітенціарні альтернативи: ресоціалізація vs рецидив.
70. Кількісний та якісний аналіз даних в кримінологічних дослідженнях.
71. Джерела та методики збирання кримінологічної інформації.
72. Вимоги до кримінологічної інформації.
73. Офіційні та альтернативні джерела кримінологічної інформації.
74. Проблема достовірності кримінологічної інформації.
75. Кримінологічна інформація та засоби масової інформації.
76. Особливості інтерпретації кримінологічної інформації.
77. Основи проектування кримінологічного дослідження.
78. План та програма кримінологічного дослідження.
79. Методологія організації та проведення наукового кримінологічного дослідження.
80. Цілі та завдання наукового кримінологічного дослідження.
81. Характеристика та класифікація методів кримінологічних досліджень.
82. Суцільне та вибіркове наукове дослідження у кримінології.
83. Переваги та недоліки вибіркового дослідження.
84. Валідність та репрезентативність висновків дослідження.
85. Загальнонаукові методи пізнання у кримінології.
86. Методи та методики збирання, обробки, аналізу та узагальнення кримінологічної інформації.
87. Анкетування, опитування та інтерв'ювання в кримінології.
88. Метод експертної оцінки.
89. Вивчення кримінальних проваджень (кримінальних справ) як метод наукових кримінологічних досліджень.
90. Інформаційно-аналітичні бази злочинності.
91. Мапування (картографія) злочинності.
92. Аналіз трендів та злочинних моделей.
93. Презентація результатів кримінологічного дослідження.
94. Публікаційна етика.
95. Огляд спеціалізованих кримінологічних видань.
96. Кримінологічні співтовариства.
97. Засоби апробації кримінологічного дослідження.
98. Імплементация результатів кримінологічного дослідження.
99. Законодавчі ініціативи та акти впровадження.

РЕСУРСИ ДЛЯ НАВЧАННЯ

Список основных джерел

1. Антипенко В, *Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму* (Фенікс 2011).
2. Бандурка О та Литвинов О, *Стратегія і тактика протидії злочинності* (НікаНова 2012).
3. Василевич В, *Кримінологічна політика України* (Нац. акад. внутр. справ 2020).
4. Дремін В, *Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества* (Юридическая литература 2009).
5. Зелинский А, *Криминальная психология* (ЮринкомІнтер 1999).
6. Костенко А, *Криминальный произвол (социопсихология воли и сознания преступника)* (Київ 1990).
7. *Кримінологічний словник-довідник* (Десна Поліграф 2019).
8. Кулик О, 'Злочинність в Україні: теорія і практика кримінологічного дослідження' (дис д-ра юрид наук, 2013).
9. Литвинов О, *Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні* (б.в. 2008).
10. Нежурбіда С, 'Кримінологічне вчення про причинність злочинності' (дис д-ра юрид наук, 2015).
11. Поклад В та Звонок О, *Соціологічні та психологічні аспекти кримінології* (РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка 2020).
12. Попович В, *Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки* (Акад. ДПС України 2001).
13. Туляков В, *Виктимология: социальные и криминологические проблемы* (Юрид. лит-ра 2000).
14. Bannister J, O'Sullivan A and Bates E, 'Place and time in the Criminology of Place' (2019) 23(3) Theoretical Criminology 315 <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1362480617733726> accessed 18 August 2021.
15. Case S and others, *The Oxford Textbook on Criminology* (2nd edn, Oxford University Press 2021).
16. Hayward K and Young J, 'Cultural Criminology' in Maguire M and others (eds), *The Oxford Handbook of Criminology* (Oxford University Press 2007).
17. Innes M and Innes H, 'Signal crimes, social reactions, and the future of environmental criminology' in Bruinsma G and others (eds), *The Oxford Handbook of Environmental Criminology* (Oxford University Press 2018).

18. Sampson R and Laub J, 'A Life-Course View of the Development of Crime' (2005) 602 *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 12.
19. Sampson R, *In Great American City: Chicago and the Enduring Neighbourhood Effect* (University of Chicago Press 2012).
20. Tonry M, 'Determinants of Penal Policies' in Tonry M (ed), *Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective* (University of Chicago Press 2007).
21. Wikstrom P-O and others, *In Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime* (Oxford University Press 2012).

Список допоміжних джерел

1. Дюркгейм Э, *Самоубийство: социологический этюд* (Мысль 1994) http://www.univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/669/Emil'_Djurkgejm_-_Samoubijstvo._Sociologicheskij_etjud.pdf дата звернення 14 Березень 2020.
2. Ескрідж Е та Бутирський А, 'Розвиток кримінології як науки: міждисциплінарний підхід' (2019) 9 *Право України* 215.
3. Зелинская Н, *Международные преступления и международная преступность* (Юридична література 2006).
4. Зелинский А, *Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении*. (Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те 1986).
5. Костенко О, 'Концепція модернізації кримінології у світлі соціального натуралізму (про основи «натуралістичної» кримінології)' (2009) 7 *Право України* 31.
6. Костенко О, *Культура і закон – у протидії злу* (Атіка 2008).
7. Кулик О, *Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання* (Юрінком Інтер 2011).
8. Мельничук Т, 'Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування' (2011) 60 *Актуальні проблеми держави і права* 132.
9. Рущенко І, *Соціологія злочинності* (Вид-во Націон. ун-ту внутр. справ 2001).
10. Сметаніна Н, 'Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології' (дис канд юрид наук, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого 2014).
11. Стрельцов Є, 'Реалізація кримінологічних ідей у кримінально-правових приписах' (2014) 1(2) *Вісник Асоціації кримінального права України* 228.
12. Федчун Н, 'Проблеми кримінологічної оцінки злочинної необережності при порушенні правил безпеки' (2020) 1 *Держава та регіони* 100.
13. Фромм Э, *Иметь или быть?* (АСТ 2019) <https://mybook.ru/author/erih-fromm/imet-ili-byt/read/> дата звернення 7 Травень 2021.
14. Bernard T, Snipes J and Gerould A, *Vold's Theoretical Criminology* (7th edn Oxford University Press 2010).

15. Cavadino M and Dignan J, *Penal Systems: A Comparative Approach* (Sage Publications Ltd 2013).
16. Chambliss W, 'BookReview: Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70' (2005) 110 (6) *American Journal of Sociology* 1811.
17. Cohen S, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers* (3rd edn Routledge 2002).
18. Cullen F and Agnew R, *Criminological Theory: Past to Present: Essential Readings* (Oxford University Press 2010).
19. Downes D and Rock P, *Understanding Deviance* (Oxford University Press 2007).
20. Ferrell J, Hayward K and Young J, 'Cultural Criminology: An Invitation' (2009) 49 (4) *British Journal of Criminology* 574.
21. Hayward, K, Maruna S and Mooney J, *Fifty Key Thinkers in Criminology* (Routledge 2010).
22. Lappi-Seppälä T, 'Explaining Imprisonment in Europa' (2011) 18 (4) *European Journal of Criminology* 303.
23. Melnychuk T, 'Crime as a destructive adaptation under the decreasing social and economic mobility: Ukraine's experience' (2015) 2 *Central and Eastern European Legal Studies* 359.
24. Nelken D, 'Comparative Criminal Justice: Beyond Ethnocentrism and Relativism' (2009) 6 (4) *European Journal of Criminology* 291.
25. Nelken D, *Comparative Criminal Justice: Making Sense of Difference* (Routledge 2010).
26. Ruggiero V and others, *Punishment in Europe: A Critical Anatomy of Penal Systems* (Palgrave 2013).
27. Simon J, *Governing Through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear* (Oxford University Press 2009).
28. Whitman J, 'The Comparative Study of Criminal Punishment' (2005) 1 (1) *Annual Review of Law and Social Science* 17.
29. Wikström P-O and others, *Review of Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime* (Oxford University Press 2013).

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.

4. Правовед – Правовая Украина (каталог юридических документов – <http://pravoved.in.ua/>).
5. Правовед – Правовой Форум Украины – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Critical Criminology – <http://critcrim.org/>.
9. Cultural Criminology – <http://www.culturalcriminology.org/index.html>.
10. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	3
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДІСЦИПЛІНИ.....	5
ТЕМАТИЧНИЙ ВИКЛАД ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІСЦИПЛІНИ.....	8
Тема 1. Взаємозв'язок кримінологічних теорій, досліджень та практики протидії злочинності.....	8
Тема 2. Неопозитивістські кримінологічні теорії.....	10
Тема 3. Конструктивістські кримінологічні теорії.....	12
Тема 4. Постмодерністські кримінологічні теорії.....	14
Тема 5. Сучасні вітчизняні кримінологічні теорії.....	17
Тема 6. Практична кримінологія. Основи превентивної діяльності.....	19
Тема 7. Сучасні превентивні практики.....	21
Тема 8. Пунітивний вплив на злочинність у країнах світу: порівняльний аналіз.....	25
Тема 9. Методика емпіричного дослідження у кримінології.....	27
Тема 10. Презентація, апробація та імплементація результатів кримінологічного дослідження.....	30
САМОСТІЙНА РОБОТА.....	33
Тема 1. Взаємозв'язок кримінологічних теорій, досліджень та практики протидії злочинності.....	33
Тема 2. Неопозитивістські кримінологічні теорії.....	33
Тема 3. Конструктивістські кримінологічні теорії.....	34
Тема 4. Постмодерністські кримінологічні теорії.....	35
Тема 5. Сучасні вітчизняні кримінологічні теорії.....	35
Тема 6. Практична кримінологія. Основи превентивної діяльності.....	36
Тема 7. Сучасні превентивні практики.....	37
Тема 8. Пунітивний вплив на злочинність у країнах світу: порівняльний аналіз.....	38
Тема 9. Методика емпіричного дослідження у кримінології.....	39
Тема 10. Презентація, апробація та імплементація результатів кримінологічного дослідження.....	40
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ.....	41
РЕСУРСИ ДЛЯ НАВЧАННЯ.....	44

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

*Аркуша Лариса Ігорівна, Федчун Наталія Олександрівна,
Дикий Олег Вікторович, Загородній Ігор Вікторович,
Д'ячкова Марія Олегівна*

КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ, ЕМПІРІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРЕВЕНТИВНІ ПРАКТИКИ

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.
Спеціальність – 081 «Право»*

Електронне видання

Підписано до друку 28.12.2021.
Ум-друк. арк. 3,36. Зам. № 2112-25.

Видано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com